

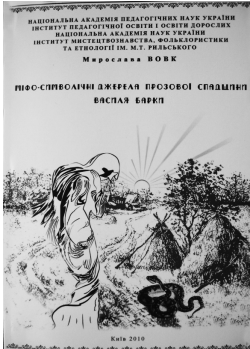

РЕЦЕНЗІЇ, ВІДГУКИ

До джерел і ключів художнього твору крізь призму міфопоетики

Вовк М. Міфо-символічні джерела прозової спадщини Василя Барки: Монографія. – К.: «Основа», 2010. – 252 с.

Кожен неординарний автор, знакова письменницька постать – це перш за все особистість, висока духовність якої насичує відчуттям непроминальності людського життя, співпричетності кожної людини до розуміння, відповідальності та творення світу. Це тексти – прості й водночас складні, які промовляють до кожного реципієнта – немов прихованим універсальним змістом приєднують його до традиційного, осмисленого й твореного багатьма поколіннями образу світу як прояву певної моделі світобачення. Це багатство ідей і невичерпність інтерпретацій, які змушують читати й перечитувати добре знані тексти, відшукуючи в них нові пласти значень і ключі до розуміння їхньої органічності та значущості. Все це, зокрема, характеризує творчу спадщину письменника-філософа, письменника-християнина В. Барки, у творчості якого оприявнюється симбіоз дохристиянських, християнсько-філософських морально-етичних поглядів і переконань. Мабуть, це один із секретів геніальної прозорості, простоти думок і образів, закладених у його творах, а водночас і складності, багатозаровності змісту його художніх світів.

Представити власне бачення та розуміння такої авторської картини світу покликане дослідження Мирослави Вовк, у котрому здійснено нову спробу перепрочитання прозової спадщини В. Барки під кутом проблеми фольклоризму та народно-традиційних аспектів, що закодовані, на її думку, в універсальних міфо-символічних поняттях. Спираючись на досить велику кількість публікацій із зазначеної тематики, авторка дослідження змогла запропонувати свій ключ до розуміння та аналізу майстерності художнього тексту.

У наші дні спостерігаємо посилення уваги до рудиментів архаїчної свідомості, адже вони справдана несли у собі розуміння загальних закономірностей людського буття у світі та гармонійної взаємодії з ним. Вони є своєрідним семантичним концентратом набутого людьми досвіду і самі закликають декодувати їх в контексті відображення трагічних подій ХХ ст. – з'ясувати та розважливо виствітлити правильність розуміння і сприйняття у художньому трактуванні перипетій самого життя у «дзеркалі життя», яким є не лише література, але й фольклор як більш давня, полісемантична форма осмислення реальності.

М. Вовк вважає за доцільне акцентувати увагу на аспектах впливу української фольклорної традиції на сюжетний, стилістичний виміри творчості В. Барки через інтерпретаційну конкретизацію понять «інтерференція міфології, фольклору та літератури», «реміфологізація», «бриколаж», «колективна пам'ять», «архетипна образна символіка», «сакральна ритуальність» тощо.

Відзначимо аналітичну послідовність та логічність мислення дослідниці, розвиток думки якої від загального до конкретного чітко простежується у структурі монографії. Так, у передмові вона наголошує на особливій актуальності проблеми взаємодії фольклору та літератури у ситуації сучасних соціокультурних явищ та позиціонує семіотично-структуралістський підхід як основний метод свого наукового дослідження.

У першому розділі («Проза Василя Барки як об'єкт фольклористичного аналізу») М. Вовк розглядає прозу В. Барки як об'єкт фольклористичного аналізу та визначає його методологічні засади. Проаналізувавши основні літературознавчі, культурологічні, фолькло-

ристичні, філософсько-етичні, філософсько-антропологічні праці, авторка наголошує на ідейно-естетичній категорії фольклоризму та її значенні для індивідуального авторського конструювання дійсності, пошуку образно-мовних засобів. Водночас зауважує необхідність декодування художньої системи літературного твору (С. 9) за допомогою асоціативно-рефлексивного аналізу та утилітарного в сучасному розумінні фундаментального поняття міфу. Щоправда, треба зазначити, що визначенню теоретико-методологічних та емпіричних основ монографії М. Вовк бракує системності мислення, а замість збирально-накопичувального варто було б використати усвідомлено-переосмислений підхід до висвітлення джерельної бази дослідження в контексті літератури та культури ХХ ст. і стосовно творчості В. Барки. Також викликає питання перелік «джерел дослідження», адже в темі зазначено збірне поняття «прозова спадщина», а в письменника це не лише мало-відомі та невідомі архівні матеріали й епістолярій, а й романи «Жовтий князь», «Рай», «Спокутник і ключі землі». До речі, не можемо погодитися і з украї суб'єктивним визначенням жанрових різновидів романістики (роман-мартиролог чи роман у новелах (С. 16)), що не є вмотивованим з огляду на літературознавчий термінологічний канон або ж не дано їх обґрунтування.

У другому розділі («Художній світ Василя Барки і фольклор») розглядається народно-традиційний аспект художнього світу В. Барки, його релігійно-етична складова й така важлива константа авторського світосприйняття як «філософія серця». Ці три складові, як відомо, дійсно є органічним смисложиттєвим поєднанням, яке визначило індивідуальну авторську специфіку відтворення дійсності у змістовому та стилістичному планах творів В. Барки. Дослідниця доповнює їх поняттями «традиційні схеми народного світогляду», «морально-етичні погляди народу», «етнічна модель світу», «народнорелігійна мораль» із притаманними їй і наявними у творах письменника світоглядними орієнтирами-концептами «дерево життя», «рід», «Бог», «Христос», «душа», «земля», «пекло», «рай», «мати», «любов», «серце», «Україна», «національна пам'ять», «етнічна мова», «традиція», селянська культура», «трудова етика». Всі вони у різні способи проявляються у художніх текстах В. Барки, та визначальними серед них дослідниця вважає два домінуючі аспекти – це моральні цінності, сформовані родовою, та вплив певних біографічних подій на формування релігійно-іраціонального світогляду письменника, що за життя був білим монахом.

«Сковородинізм» В. Барки дослідниця інтерпретує як одне з найцікавіших продовжень філософської ідеї «трьох світів» та їх поділ на дві складові (видиму і невидиму): світ світів і світ людини, Біблія, міфо-символічна система якої, на її думку, є визначальною в етико-естетичній системі митця (С. 42), а також неперехідний інтерес до поняття «серце» як головного в кордоцентричній теорії. Авторка принципово доповнює розуміння кордоцентризму В. Барки психологічно-емоційним, релігійним і символічно-антропоцентричним тлумаченням.

У третьому розділі («Міфологічна та фольклорна основа прозового доробку Василя Барки») М. Вовк здійснює конкретизацію міфологічної та фольклорної основи прозового доробку письменника-емігранта. Це, зокрема, декодування символічних назв романів «Рай» і «Жовтий князь», що спонтанно активізують поняття міфологічної свідомості, літературної міфологізації та реміфологізації, знаку, символу (С. 49), гомеоморфізму тощо. Ці вузлові коди потрактовано з позиції теоретичного осмислення міфу, символізації мови як первинного засобу міфологічного мислення, символу як формотворчого елемента картини світу, і надалі на такому методологічному підґрунті проаналізовано назви романів у контексті народнорелігійної моделі світосприйняття збірних образів змія, дракона, ящюра, звіра, сфінкса, диявола, бузувіра, князя, а також семантичного наповнення колоративу «жовтий» та образу-символу «раю» (едему), що трансформований у численних підмотивах: «рай – хата – сад», «рай – хата – людина», «рай – сфінкс – держава» та в метафоризованих їх антиподах: «рай – любов», «рай – гармонія» (С. 108).

Продовжує дослідження розгляд загальної архетипної образної символіки типових для української нації етноархетипів. Їх модифіковане висвітлення під час аналізу загальнолюдських світоглядних проблем, як вважає дослідниця, доповнює естетичну цілісність творів, а притаманне В. Барці використання прийому бриколажу – одного з основних прийомів оновленого міфологічного та постмодерного мислення – насичує символічну структуру його прозових творів і надає нових, ремінісцентних, сакрально-загальнолюдських відтінків семантиці концептуальних моделей Дерева життя (Дерево світу у В. Барки – Дуб), неба, хреста, Місяця (мотив братовбивства), Сонця, зірок, світла, темряви, дому (характерна дис-

позиція «свій – чужий»), смерті, воріт, серця (варіанти значення чистота, небесна любов). Тут варто відзначити й те, що, на думку дослідниці, для зображення трагедії народу, традиційний світогляд якого характеризується релігійним трактуванням явищ дійсності, закономірними видаються створені у романістиці В. Барки світоглядні конструкції «серце – віра – Бог», «серце – віра – народ», які передають глибинні емоційні пласти української ментальності (до речі, сучасні філософи, культурологи, соціологи, політологи вважають такі конструкції основою духовного відродження народу та визнають їхню силу у протистоянні бездуховності та моральному вихолощенню сучасного суспільства), «душі (народна душа)» (знаходить вираження і в символічних концептах «душа – життєва сила – страждання», «душа – тіло») і т. д.

Здійснивши глибоке й виважене, підкріплене ґрунтовним доцільним ілюстративним матеріалом із текстів творів і багатьох теоретичних праць тлумачення окреслених міфо-символічних складових авторського бачення світу, М. Вовк актуалізує питання про фольклоризм індивідуального стилю письменника. Це поняття має, щоправда, контроверсійні оцінки. Однак варто погодитися з тим, що неодноразовість та вправне використання фольклорних засобів, як це бачимо у творчості В. Барки, тільки додає художньому твору естетичної багатогранності та змістової цілісності. Водночас не можна стверджувати, що письменник моделював і модифікував засвоєні з дитинства концепти чи символи, свідомо здійснюючи їх творчо осмислену трансформацію. Тут дослідниця суперечить сама ж собі, адже у другому розділі монографії сама підкреслює органічну глибинну єдність народно-релігійного та філософсько-естетичного аспектів світогляду письменника. В іншому разі таке дослідження було б неможливо написати.

Разом із тим авторка визначає й типові для прозових текстів В. Барки фольклорні мовностилістичні засоби, що також є особливістю індивідуального авторського стилю. Це, зокрема, постійні епітети, розлогі порівняння, традиційні метафоричні конструкції та фразеологізми, традиційні формули мовного етикету, оксюмори, синекдохи, градації, гіперболи, тавтології, еліпсиси, авторські модифікації народного мовлення (стилізації під живе мовлення) тощо.

Четвертий розділ («Етноархетипи та ритуали як моделюючі засоби символічного світу авторської прози») доповнює проаналізовані у третьому розділі архетипи та ритуали. Дослідниця докладно зупиняється на аналізі чи не найголовнішого архетипу для українського народу та специфічного для самого письменника – архетипу сім'ї та пов'язаними з сімейним життям, життям у соціумі супровідними ритуальними діями. Тут визначено цілий комплекс смислових відтінків архетипних значень і мотивів, серед яких символічні структури: «батьки – діти», «мати – вишня – вдова», «мати – пам'ять», «мати – праця – хліб – земля», «мати – дитина», «жінка – чоловік», «мати – Аніма – Богородиця», наскрізний об'єднавчий емоційний мотив материнства та справжньої – в українському етнічному розумінні – жіночності, моделі етнічної родинної педагогіки, селянсько-хліборобської праці, родинних функцій батька, доньки, сина, онуки, свекрухи, невістки, автохтонні морально-етичні засади української родини тощо.

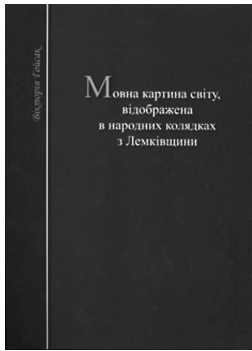
Стандартизовані форми людської поведінки, що репрезентують міфи в дії – ритуали (С. 197) – М. Вовк бачить крізь призму їхньої сакральної сутності, найрельєфніше вираженої у час описування подій через символічну опозицію «Космос – Хаос», «сакральне – профанне». Дослідниця констатує загальну регулятивну функцію ритуалу в суспільстві, особливо в складних соціально-історичних обставинах. Важливого супутнього значення при цьому набуває обряд переходу у різноманітних його розуміннях – підготовки до смерті, прощання та поховання. На жаль, авторка не згадує про новітні ритуали, які власне й видозмінюють дійсність, активізуючи та перетрансформовуючи згадані символічні опозиції, що стає не природно означеним і вмотивованим рухом буття, а спотворено-звироднілим, деформованим існуванням на межі життя та смерті.

Прикметно, що в додатках до монографії дослідниця подає унікальні схеми, що їх запропонував сам В. Барка як проекцію свого бачення і розуміння релігійно-світоглядної структури Всесвіту.

Означивши у висновках мету дослідження як реалізовану – мовляв, монографія реконструювала авторську модель світосприйняття, втілену через міфологічну та архетипну символіку, М. Вовк накреслює низку питань, які потребують подальшого занурення в художні тексти В. Барки та роботу із супутніми документами.

У такий спосіб – через розгляд міфологічних та фольклорних елементів, що ними у різних модифікаціях просякнуті всі рівні тексту, можна чітко простежити відкритість творів для читачів, адже ми з народження є носіями тих етнокультурних кодів, світоглядних морально-етичних принципів і орієнтирів, які окреслено у монографічному дослідженні М. Вовк як окремі структурні елементи та стилістично об'єднавчі авторські смислові маркери тексту. Але ж читачі сприймають їх смисли в одномоментній єдності значень та всіх пережитих історичних епох, що дійсно вказує на надійний механізм колективної та національної пам'яті, який зафіксований у міфі, фольклорі, літературі, культурі. Мабуть, насамперед у зв'язку з цим романи В. Барки стали чи не найвагомішими художніми свідченнями про страждання в час голодомору в Україні та в усій повноті відбили жахи та людські й усенациональні трагедії за радянського тоталітаризму.

Марина КУЛЬЧИЦЬКА

Лемківська колядка у дослідженнях етнолінгвіста

Гойсак В. Мовна картина світу, відображена в народних колядках з Лемківщини. – Горлиці, 2010. – 288 с.

Розуміння знаковості національної культури у різноманітні її проявів – актуальна проблема сучасної гуманітарної науки загалом та філології зокрема. Усна народна словесність – ґрунт для проростання світоглядних концептів народу (вірувань, стереотипів), а для багатьох етнолінгвістів, фольклористів, етнологів – джерело пізнання специфіки етнокультури. Дослідження мовної картини світу на основі джерел усної словесності упродовж кількох останніх десятиліть успішно реалізують в етнолінгвістичних славістичних осередках Польщі, Росії, Сербії, Болгарії. Внеском у світову етнолінгвістику слугують також наукові доробки українських учених, зокрема Н. Хобзей, В. Жайворонка. У цьому контексті заслуговує на особливу увагу результат наукового дослідження Вікторії Гойсак – публікація кандидатської дисертації, яку вона захистила в Ягеллонському університеті в 2009 р. Видання побачило світ завдяки Лемківській освітній фундації ім. Івана Криницького. Методологічним, термінологічним інструментарієм обраного дослідження стали обґрунтовані та апробовані у десятках монографій, статей напрацювання представників етнолінгвістичних шкіл, що діють у Польщі під керівництвом Єжи Бартмінського (м. Люблін) та в Російській Федерації (м. Москва), представники якої – Н. Толстой, Л. Виноградова та інші. На основі згаданих методів авторка формує власний погляд на предмет свого вивчення – не використовує поняття «стереотипу» зі значенням цілісного ментального образу, що містить низку характерних «категоріальних» рис, на основі яких і можна збагнути обраний для вивчення мовний образ світу (таке трактування стереотипу притаманне для люблінської етнолінгвістичної школи). Оскільки В. Гойсак розглядає лише колядки з-поміж інших жанрів фольклору, визначені когнітивні дефініції понять не є вичерпними, а отже, не дають змогу всебічно розглянути той чи інший стереотип. Тому дослідниця оперує поняттями «стереотипні риси» або символ та його значення (С. 12).

Авторці вдалося не тільки розкрити семантику мовного образу світу в одному з найдавніших жанрів обрядового фольклору – у колядках із Лемківщини, а й простежити історію формування цього жанру в Україні (зосереджує увагу на проблемі значенневих взаємозв'язків між поняттями «коляда», «колядка», «щедрівка»), з'ясувати обрядовий контекст функціонування колядок, тематичне різноманіття творів, дослідити діалектні особливості текстів. А сприяв цьому надзвичайно багатий джерельний матеріал – понад 480 одиниць народних колядок із усієї Лемківщини (записи середини XIX – початку XXI ст.), що зберігаються у рукописних архівних збірках або були опубліковані на сторінках багатьох видань. У роботі авторка використовує і власні записи лемківських пісень, здійснені упро-